

БОРОТЬБА З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ

М. В. Клець,

к. е. н., доцент, Національний університет водного
господарства та природокористування, м. Рівне,
Д. В. Клець, науковець

У статті показана принципова неефективність наявних форм та методів протидії економічній злочинності, яка свідчить про відсутність науково обгрунтованої стратегії цієї боротьби. До того ж повсюдне поширення економічної злочинності завуальовує для більшості населення її руйнівний вплив на життєві стандарти та тривалість життя українців. Доведено необхідність якісно іншого наукового розуміння основ нашого суспільства та економічних процесів у ньому.

In the article is rotit is against economic criminality. The problem of efficienci in the article is rotinned of principle unefficiency of present forms and methods of counteraction economic criminality which testifies to absence of the scientifically grounded strategy of this fight. Besides general distribution of economic criminality zavualevue for majority the population of it destructive influence on living standards and life-span Ukrainians. A necessity is well-proven high-quality other scientific understanding of bases of our society and economic.

Українське суспільство прагне утвердитися у світовій спільноті як демократичне, гуманістичне, вірне загальнолюдським цінностям і засадам ринкової економіки, політично стабільне, багате духовно і з належним добробутом населення.

І на шляху до цієї мети всіляко старається позбутися від усього негативного, що псує існуючий в мріях ідеал, який, однак, у кожного свій. Звідси і наслідки: Судячи з висловлювань і дій політичного керівництва нашої країни, на найвищому державному рівні відсутнє чітке уявлення того, яку державу ми будемо і до якого суспільства ідемо [1]. І хоч цей висновок зроблений у 2002 році, проте принципівих змін на краще тут немає і сьогодні.

Оскільки, економічна злочинність складна і багатогранна, то її досліджують як державні, так і неурядові організації, у складі яких є юристи, економісти, соціологи, психологи, політологи тощо. Проте їхні підходи й висновки неоднозначно і несистематизовано сприймаються владними структурами. А тому й

нема підстав говорити про комплексне впровадження цих рекомендацій у суспільну практику. На нашу думку, це відбувається ще й тому, що в нашому суспільстві термін "економічна злочинність" все ще вважають об'єктом професійної діяльності лише юристів та правоохоронців. Насправді ж поняття суспільної користі та суспільних збитків за своїм змістом виходить далеко за межі права як такого і відповідно компетенції правоохоронців.

Звідси і мета даного дослідження — з позицій політекономії показати єдину природу економічної злочинності для всіх зовні найрізноманітніших її проявів.

Робота базується на системному підході з урахуванням порівняльно-статистичного аналізу.

Боремося з організованою злочинністю, корупцією, "тіньовою економікою" і з іншим соціальним злом. І це в підсумку, згідно із сподіваннями, мало б привести до зростання добробуту населення і на цій основі — зростання кількості населення і продовження тривалості його життя.

Але статистика свідчить, що як з чисельністю українців, так із тривалістю їхнього життя далеко не все гаразд. Середня тривалість життя в Україні на 11 років нижча, ніж у країнах Європи, та на 8 років нижча, ніж у сусідній Польщі. Особливо трагічно на цьому тлі виглядає надсмертність чоловіків працездатного віку. За останні 10 років кількість населення в Україні знизилася на три мільйони 889 тисяч осіб, або на 7,7% [2].

І боротьба ця теж дорого коштує. Наприклад, лише для виконання Державної програми покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006—2010 роки передбачене фінансування на загальну суму 2,4 млрд грн. [3].

Але це — фінансові затрати. А є ж, на жаль, плата страшніша — людські життя.

За роки незалежності, ставши на перепоні злочинності, захищаючи принципи вищої справедливості та закону, загинув 891 працівник міліції, і маже 6 тисяч отримали поранення. Прикро, але вже з початку цього року ми втратили 10 правоохоронців, 138 — поранено [4].

Здавалося б, вже одна ця сума статистика має налаштувати законодавців на досягнення якомога повнішої невідворотності покарання навіть за найменші злочини. Однак в ілюзорній гонитві за показниками "європейськості" України наші народні депутати роблять зовсім протилежне — узаконили безкарність великого масиву так званих малозначущих злочинів. Тобто за завдані громадянинуві збитки розміром до 772 грн (а з 1.01.09 р. — аж до 907 грн.) виноситься Постанова про відмову в порушенні кримінальної справи відповідно до ст. 11 п. 2 Кримінального кодексу України — через малозначність. І злочину ніби й не було [5].

Тобто, вже зараз створена правова колізія — велику кількість злочинів офіційно перевели в категорію економічних (надавши їм конкретне грошове вираження), але при цьому офіційно визнали їх безкарними. То виходить, що відбувається пряме захоочення навчання злочинців за правилом "від малого — до великого". І кожна освічена людина підтвердить, що така стратегія "протидії" економічній злочинності насправді лише сприятиме її розквіту. Таким чином, в містах всього суспільства узаконюється нетрудовий перерозподіл власності. При цьому слід враховувати, що таким рішенням наші законодавці вже наперед сформулювали режим всепрощання для великої кількості т. зв. малозначущих злочинів. Тому число цих злочинів неухильно зростатиме. Той же факт, що така очевидна шкода офіційно вважається нормальним явищем,

взагалі розвиває у найширших верств населення межу між добром і злом, принципово утруднює формування суспільнокорисної моралі у підростаючих поколіннях. В такому разі молоді люди, вступаючи в доросле життя, просто не розумітимуть терміна "економічна злочинність" і, відповідно, суспільної необхідності боротьби з нею. Навіть гірше, якщо хтось і спробує протидіяти офіційно дозволеним т. зв. малозначущим злочинам, то нечисто-плотні ділки легко можуть звинуватити їх самих у порушенні чинного законодавства.

Хоча задля справедливості варто зазначити, що ці негативні явища, як от організована злочинність, корупція, "тіньова економіка" і т.п. — це не наш витвір. І не з нашої ініціативи створено різноманітні міжнародні організації, які борються із злочинними проявами у всіх сферах і галузях людської діяльності. Та й сама організована злочинність має сьогодні транснаціональний характер. Але, на жаль, чомусь Україну називають в числі перших за рівнем злочинності організованої економічної. Проте будь-яка людина із здоровим глуздом знає, що економічна злочинність скоюється заради влади і грошей. Але українці не найбагатші і не найвпливовіші в світі. Навіть якщо й наші співвітчизники мають кошти на рахунках в закордонних банках, то притулок для цих грошей створений не українцями. Чому ж нас звинувачують у всіх гріхах?

Юристи стверджують: "Поняття "економічна злочинність" у законодавстві не зустрічається і не має точного юридичного змісту. На сьогодні взагалі відсутнє загальноприйняте його визначення" [6]. Насправді, за своїми зовнішніми проявами економічна злочинність співрозмірна з різноманітністю людської діяльності як такої. А тому формалізувати всі ці прояви якимось феноменологічним визначенням ми вважаємо проблематичним взагалі. Тому для узгодження розуміння суті всього того, що в цілому зветься економічною злочинністю, ми пропонуємо підхід сутнісний (онтологічний).

В такому разі під терміном "економічна злочинність" пропонуємо розуміти нетрудовий розподіл результатів праці та протиправне заволодіння чужою власністю.

З таких міркувань випливає, що кожний наявний кількісний опис розмірів економічної злочинності в тій чи іншій мірі завжди буде фрагментарним.

Так упродовж січня — квітня поточного року працівники органів внутрішніх справ викрили 18,8 тис. злочинів, з яких 14 300 (або 76,2%) — безпосередньо підрозділи Державної служби боротьби з економічною злочинністю. Серед викритих

злочинів 13,1 тис. (або 69,5%) кваліфікованих (середньої тяжкості, тяжких і особливо тяжких), у т.ч. 8,7 тис. тяжких та особливо тяжких їх видів. Якщо в 2005 році злочинів цієї категорії було виявлено та зареєстровано понад 45 тис., то в 2006 — 2007 роках відповідно лише 42,6 тис. та 42,7 тис. Ще гірші показники в боротьбі з кваліфікованими видами економічних злочинів. Так, у 2005 році було виявлено 23,3 тис. тяжких та особливо тяжких злочинів цього виду, 2006 — 20,1 тис., 2007 — 18,7 тис. Цього року вже викрито 1,9 тис. злочинів зі збитками понад 100 тис. грн., порушено 372 кримінальні справи зі збитками, що перевищують 1 млн грн. Найбільш криміналізованими на сьогодні залишаються бюджетна сфера, де викрито 3,5 тисячі злочинів, агропромисловий комплекс — 1,3 тис., фінансово-кредитна система — 3,3 тис., з них 1,8 тис. у сфері банківської діяльності, паливно-енергетичний комплекс — 1,2 тис. та сфера приватизації й орендних відносин — 1,3 тис. (6,7%). У сфері службової діяльності викрито 7,3 тисячі злочинів, майже кожен третій з них пов'язаний із зловживанням владою або службовим становищем та перевищенням службових повноважень. Працівники органів внутрішніх справ та прокуратури викрили 1380 злочинів про хабарництво. Середня сума хабарів, які задокументовано працівниками служби боротьби з економічною злочинністю, цього року зросла майже втричі порівняно з минулим — і сягнула понад 26 тисяч гривень. Загалом вжиті заходи щодо попередження та виявлення зловживань в сфері земельних відносин за 4 місяці цього року дозволили викрити 1145 злочинів, пов'язаних з незаконним операціями із землею, та її використанням, що більш ніж вдвічі більше, ніж за такий же період минулого, у тому числі 819 — з її приватизацією. Загальна сума збитків за цими протиправними діяннями складає 789 млн грн. [7].

Але результативність цієї боротьби якісно неоднозначна.

Зокрема, з 2001 року в Україні спостерігається стабільна тенденція щодо рівня бідності. При збільшенні межі бідності майже втричі (з 172 грн. у 2001 до 500 грн. у 2007 році) рівень бідності залишився на рівні 28 відсотків. Проблема подолання бідності є надзвичайно актуальною, оскільки стосується 13 мільйонів українських громадян [8].

Загальновідомо, що проблема бідності вирішується, насамперед, зростанням ефективності суспільного виробництва, зокрема, збільшення частки науковомісткої праці.

Проте, досить гострою проблемою є широке і раціональне використання результатів інтелектуальної творчої діяльності. Ми часто вихва-

ляємося, що ми перші в світі створили персональний комп'ютер, досягли найвищого рівня в тому чи іншому напрямі інтелектуальної діяльності. А що з цього має Україна, її народ — скромно замовчуємо. Іншими словами, ми ще не навчилися раціонально використовувати ті здобутки, які маємо.

В тому що здобутки інтелектуальної творчої діяльності в Україні часто використовуються не раціонально і не ефективно, певну частку вини несе і правова наука і чинне законодавство. Чинне законодавство України про інтелектуальну власність взагалі не містить норм, які б певним чином стимулювали широкомасштабне використання об'єктів цієї власності. Зате пірати широко користуються нашою беззахисністю і використовують здобутки нашої науково-технічної думки і культури [9].

З низки відомих причин в Україні останніми роками зменшується як кількість працездатних, так і рівень їх фізичної працездатності. Разом з тим населення України зберігає все ще значний інтелектуально-освітній потенціал. Та все ж системний характер суспільної кризи знижує інтелектуальну продуктивність населення. Так, за 2002—2006 рр. число винаходів скоротилося на 13,8%, а кількість заявок на винаходи, поданих у Департамент інтелектуальної власності порівняно з 2005 роком, скоротилася на 13,6% [10]. Сама ситуація змушує наше суспільство шукати шляхів для збільшення частки розумової праці в створенні валового внутрішнього продукту. Отже, потрібні умови для ефективною реалізації та захисту розумової праці.

І це в суспільстві, де ще років 15 тому науково-популярні видання та періодика розходилися мільйонними тиражами, де були черги в науково-технічних бібліотеках. Однак зараз у повідомленнях про захист інтелектуальної власності йдеться виключно про твори мистецтва і культури, переважно низькопробного ширвжитку. Складається враження, що ідеологи та активісти захисту інтелектуальних прав навіть не підозрюють про існування науково-технічної новизни як рушія суспільного прогресу. Адже впровадження науково-технічної новизни є однією із найважливіших складових приросту ВВП. Тому всілякі бар'єри на шляху створення та реалізації досягнень НТП за своєю суттю є, насамперед, економічним злочином. А тому й так важливо завчасно на законодавчому рівні усунути з цього шляху навіть найменші перепони, породжені як некомпетентністю, так і злим умислом.

Додає проблем і та обставина, що у нас багато результатів діяльності

не мають статусу товару, а отже, і ринкової (об'єктивної) кількісної оцінки. Тому така діяльність позбавлена найголовнішого критерію доцільності — економічного. Внаслідок цього працівники у міжлюдських стосунках керуються забобонами, упередженістю, примхами, заздрістю, інтригами, свідомим споюванням тощо. Такі дії неминуче погіршують економічні показники колективу і суспільства в цілому. І зазвичай переростають у свідому економічну злочинність (зловживання службовим становищем, корупція і т.п.).

Загальновідомо, що пияцтво завдає різноманітних і в підсумку величезних збитків суспільству. То з цих міркувань всякі спроби заохочення до пияцтва фактично і є економічним злочином. Але поширені всілякі застілля у приватних та державних установах, на виробництві, в медичних та навчальних закладах, у місцях масового відпочинку та оздоровлення не засуджуються навіть морально. Хоч це свідомий вступ до економічної злочинності і підпадає під статтю 322 Кримінального кодексу України [11].

Навпаки, повсюдна присутність алкоголю рекламується як невід'ємний атрибут передового і навіть престижного способу життя. В той же час свідомо замовчується спільне оздоровче дозвілля сім'ї, включаючи всі її покоління — від наймолодших до найстарших.

Навіть спеціально термін "сім'я" замінили терміном "родина", щоб людина забула своє коріння. А людині без коріння все байдуже, нею можна маніпулювати. Тільки така політика в недалекій перспективі згубно обертається для всіх незалежно від добробуту та посад: погана екологія, невиліковні хвороби, вимирання населення і т.п. Правда, модним стало твердження, що українців можна замінити такою ж кількістю вихідців із Азії.

Кількісно можна. Але ці люди прийдуть (і вже прийшли, поки що низькокваліфіковані) із своїми традиціями у всьому. І оскільки вони етнічно солідарні (навіть їхня організована злочинність побудована за етнічною ознакою), то наші управління і наші закони їм чужі, а при зростанні їх кількості вони будуть замінювати все на своє, в т.ч. і агітаторів цих заходів та власників розважальних ЗМІ та закладів.

Заслугове перегляду і така практика боротьби із злочинністю як масова ізоляція злочинців або лише підозрюваних у в'язниці та слідчі ізолятори. Це означає, що із сфери суспільного виробництва постійно вилучається велика кількість робочих рук. Щодо економічних злочинців, то часто це спеціалісти високої кваліфікації, які, як правило, безпосередньої загрози життю і здоров'ю

громадян не становлять. Ці люди в в'язницях втрачають свою кваліфікацію і здоров'я. І навіть після кількох років перебування у в'язниці їхня якість як робочої сили різко знижується. До того ж основна їх маса за своїми морально-етичними та інтелектуальними властивостями стає гіршою, ніж була до ув'язнення. Крім того, на утримання пенітенціарної системи тратяться великі бюджетні кошти. Тому очевидна неефективність протидії економічній злочинності шляхом масових арештів. Перспективнішими виглядають цілий ряд покарань економічного типу: штрафи, вирахування із зарплати, відшкодування завданих збитків, залишення на волі під майнову заставу тощо.

Зрештою той факт, що майже кожний четвертий українець перебуває за межею бідності, мільйони українців шукають задовільної оплати своєї праці за кордоном є прямим порушенням Конституції України (наприклад, ст. 48 — 49)[12]. А отже, й економічним злочином.

Варто згадати ще й такий цинічний прояв економічної злочинності як торгівля людьми. Можливо, на перший погляд, її розміри не приводять до великих прямих збитків для нашого суспільства, проте побічні наслідки цю шкоду збільшують в кілька разів.

Неефективність боротьби з економічною злочинністю породжує диверсифікацію останньої. Зокрема, не кажучи вже про сумнозвісні трасти, масового поширення набуло організоване жebraцтво з використанням примусу дітей та інвалідів, злочинне відчуження житла, мережа азартних ігор та інші форми видурювання грошей. Соціальний негатив таких нібито дріб'язкових обманів полягає в тому, що при цьому обдурюють переважно малозабезпечених громадян.

Величезної шкоди завдає суспільству і рейдерство. Адаже це одна із довершених форм безладу в економіці. Вже сама поширеність і різноманітність даного виду зловживань свідчить про неадекватне розуміння їхньої природи та відповідно неефективні методи протидії.

Тому потрібно спочатку на політичному рівні конкретизувати відносини власності та умови їх реалізації в нашому суспільстві, наскільки вони відповідають вимогам оптимізації. Вже навіть з першого погляду видно крайню запутаність в Україні із правами власності. З одного боку, здебільшого відсутня їх прозора, конкретна та вичерпна персоніфікація (однозначний зв'язок між власником та його власністю, незалежно чи це фізична чи юридична особа), а з іншого боку — відсутні умови для реалізації цієї власності на ринку на засадах добросовісної кон-

курентції. Наявна сьогодні практика підміни дії економічних законів суто адміністративними актами дискредитувала себе однозначно. Однак в розумінні українських еліт поняття правової держави все ще за радянською інерцією асоціюється з якомога більшою регламентацією буквально всіх аспектів господарювання. В той час коли на прикладі передових (насамперед, в економічному плані) країн ми бачили реалізацію статусу правової держави як системи дозвільної регуляції одержання прибутку власниками конкретної власності.

Виходячи із сказаного, зрозуміло, що проблема протидії т. зв. економічній злочинності лежить, насамперед, у світоглядній площині. А тому і принципів успіхів у цьому напрямі можна досягнути лише на основі формування у нашому суспільстві як ринкового мислення, так і створення стратегії дозвільного типу управління господарською діяльністю. Наукові знання про все це є [13].

Література:

1. Мельник М. Фактори корупції в Україні // Право України. — 2002. — № 5. — С. 5.
2. Підсумкова колегія МОЗ: пріоритети розставлено, час діяти // Еженедельник "АПТЕКА". 14.04.2008 г.
3. Прес-центр Державного департаменту України з питань виконання покарань. 24 квітня 2007 р.
4. ДЗГ МВС України. 2008 р.
5. Латентна злочинність в законі // Демократична Україна. 1 серпня 2008 р.
6. Кравчук С. Основні причини поглиблення економічної злочинності в Україні // Право України. — 2002. — № 11. — С. 54.
7. МВС посилює наступ на економічну злочинність // ДЗГ та МД МВС України // ПІАР НОВИНИ — Закон. 2.06.2008 р.
8. Прес-служба Міністерства праці та соціальної політики України. 16 квітня 2008 р.
9. Тацій В., Святоцький О., Підпригора О. Нагальна потреба інтелектуально-правової освіти в Україні // Право України. — 2002. — № 1. — С. 10—11.
10. Прес-конференція заст. голови Державного департаменту інтелектуальної власності // УНІАН. 3 квітня 2008 р.
11. Кримінальний кодекс України. — Харків: ФОЛІО. — 2007.
12. Конституція України. — К: Феміна, 1996. — С. 17.
13. Клець М.В., Клець Д.В. Науковий підхід до суспільства як цілого: якісний аналіз // Матеріали науково-практичної конференції "Майбутнє України: проблеми і перспективи". Рівне, 2002. — С. 38—41.